БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
...ПУШКИНА

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

№ 6
(18126)

2012 чылдың
январь 24,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Чазак Даргазының ажыл-албаны

ШОЛБАН КАРА-ООЛ ДОРТ ЭФИРЖЕ ДОЛГАПКАН...

Пятницада, бо чылдың январь 13-те, «Голос Азии» радионуң эфиринге «Чугаалап берээли» деп темага дорт эфирге Кызылда коммунал көвүрүүн дамчыштыр улуг чүък сөөртүр машиналарның эртерин хорааныңга хамаарышкан чугаа болган.

Айтырыгның кол утказы: даштын агаарның температуразы 33 градус соок болуп турар, а хем ол чарыының чурттакчылары бо чарыкче чүгле ПАЗ деп автобустарга, азы «Газельдерге» сыңмарлажып чорааш, азы чадаг кылаштап кежер.

Ольга Возовикова программаны чарлапкан соонда-ла, студияга телефон кыңгырткайны берген. «Хем ол чарыында чурттап турар бис, көвүрүг үрелир четкен болганда, автобустар чүгле көвүрүгнүң аксынга чедирип каар, оон ыңай чоруурунуң бодуң бил. Бичии уруглар доңуп турар-дыр, ооң түңнелинде аарыырлар. Долгаваан черивис чок, Кызыл хоорайның мэриязындан безин огулуг харыы албадывыс. Машиназы чок улус канчаарыл?»–деп, херээжен кижи айтырган. «Хем ол чарыындан ажылче бөгүн барып шыдавайн бардывыс. Көвүрүглеп чаңгыс-даа транспорт эртпес деп биске кым-даа сагындырбаан. Мэрия буруулуг, сагындырар турган!». Шак ындыг медээлер хөй болган.

Ольга Возовикова: «Дорт эфир үезинде дыңнакчыларының буруудадып турары мэрияже долгап чадап кагдым, харыылавас-тыр. Телефон тудар кижи чок болган». База бир медээ, ол-ла айтырыг: «Көвүрүг дугайын чугаалап тур мен, ооң эриинге бо эртен кижилер хөй болду, чаш уруглар доңуп турдулар! Чаңгыс-даа автобус чок, кым чүнү-даа чугаалаваан! Газельдер харын маңнажып турар, шупту шыгырт долу! Бир автобус келген, ынчалза-даа кондуктор «көвүрүг аксынга чедирер бис» деп сагындырды». Ольга Возовикова: «Ону чүү деп тайылбырлаар-дыр?» «Чер шимчээшкининге ылдагааннаар чорду. Хем ол чарыының чурттакчыларынга чүнү-даа дыңнатпаан!».

Мэрияже долгап чадап, чоннуң медээлерин хүлээп ап турар үеде хенертен бир медээ келген: «Экии! «Голос Азии» бе? Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол-дур мен. Силерниң эфириңерни машинада дыңнап чоруп ор мен». Ольга Возовикова: «Экии, Шолбан Валерьевич!». Шолбан Кара-оол: «Хамыктың мурнунда шупту дыңнакчыларыңарга Эрги чаа чылбиле байыр чедирейн! Ам тургустунган айтырыг талазы-биле. Мындыг нарын үе тургустунуп келирге, эрге-чагырганы чемелээри черле белен болгай. Бистиң ол көвүрүүвүстү бүгү талазы-биле шинчилээр ажылды эксперттер-биле кады чорудуп турар бис. Капитал септелге херек болуп турар. Септелгени дош турупканда кылыры чугула деп, специалистер санап турар. Амгы үеде бистиң сайыттарывыс Москвада ажылдап, көвүрүг септээр акша камгалап турарлар. Аңаа 250 миллион рубль негеттинип турар. Ынчалза-даа ажылды амдыгааштан эгелей бээр. Кижилер транспорт айтырыынга бергедевезин дээш мэрияның харыысалгалыг ажылдакчылары-биле ужуражыр мен. Ындыг чорукту катаптавас херек. Эрге-чагырганың мурнундан буруун миннип тур мен!». Ольга Возовикова: «Чоннуң үнүнге дыңнангыр чорууңар дээш четтирдивис, Шолбан Валерьевич!»

«Голос Азии» радио станциязының ажылдакчыларынга манаваан чүүл болза, Тываның Чазааның Даргазы чүгле дыңнакчы эвес, ооң көдүрген айтырыынга бодунуң киришкени болган.

Тыва Республиканың албан-езузунуң сайтызындан.

Тываның күрүне университединде

ЧАА ЧЫЛДА — ЧААРТЫЛГА

Дүүн, январь 23-те, Тываның күрүне университединиң парлалга, ном үндүрер редакция килдизиниң техниктиг баазазы чаарттынган, чаа дериг-херекселиниң таныштырылгазы болуп эрткен. Дүрген болгаш шынарлыг ажылдаар санныг ризограф (EZ 570), лазерлиг өңнүг принтер (Develop ineoΘ452) болгаш оон-даа өске ном үндүреринге чугула амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар машиналар ажыглалга кирген.

Парлалга килдизиниң ажылдакчылары.

Университеттиң ректору Сергей Ондарның чугаалап турары-биле, ном-дептер үндүрер эрги дериг-херекселди чаартканы университеттиң өөредилге-эртем ажылының бурунгаар сайзыралынга улуг идигни бээр, университет бүгү талазы-биле чогуур деңнелинге турар ужурлуг. Кол-ла чүве — номнарның шынары эки болур.

Таныштырылга үезинде ном үндүрер килдистиң начальниги Людмила Куулар дериг-херекселдер мооң мурнунда бөдүүн турганындан бүдүрүлгезиниң шынары чедимче чок, хол-биле ажылды база негээр турган болза, а ам ажыл дүрген, шынарлыг, хемчээл талазы-биле улуг, хөй-даа болур дээрзин өөрүшкү-биле тайылбырлап чугаалаан, килдистиң ажылдакчылары чаа дериг-херекселдерниң канчаар ажылдаарын чыылганнарга көргүскен. Олар эрги типография дериг-херекселдери-биле чүгле иштики чагыгларны өөредилге номнарын болгаш эртем чыындыларын күүседип шыдаар, а харын-даа өске типографиялардан дуза дилээринге таваржыр турган. Бо байдалды сайгарып көргеш, университеттиң баштаар чери чаартылга чорудуп, ном-сеткүүл парлаар болгаш үндүрер дериг-херекселдер садып алырынга аукционну чарлаан турган. Дериг-херексел аукционунуң түңнели-биле тиилекчи болган Красноярск хоорайда «Печатные технологии» фирмазындан саттынган.

Эрткен чылын ук килдис 15 эртем ажылдарын, 82 өөредилге-методиктиг болгаш өөредилге пособиелерин үндүрген. Амгы үеде ында 5 кижи ажылдап турар, оларның иштинде техниктиг болгаш чогаадыкчы ажылдар талазы-биле редакторлар, парлакчы болгаш көктекчи бар. Оларның ажылынга чедиишкиннерни күзеп каалыңар.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Солун – номчукчу – чагыдылга

«ШЫН»: НЕДЕЛЯДА ТИРАЖЫ 27 МУҢ ЭКЗЕМПЛЯР

ТИРАЖ: БАЗА БИР САНААШКЫН

«Шын» солуннуң январь 14-те 62 үндүрүлгезинде «2012 чылдың бирги чартык чылында чагыдылга түңнелдери-биле бирги черде Чөөн-Хемчик кожуун 1179 солунну чагыдып алган, ийиги черде Бай-Тайга–880, үшкү черде Сүт-Хөл кожуун – 862» деп, чагыдылгага хамаарыштыр материал үнген.

Бо үндүрген материалга хамаарыштыр ТР-ниң Экономика яамызының сайыдының оралакчызы, «Шын» солуннуң доктаамал номчукчузу Д.Б. Ондар дараазында саналды үндүрүп турар: чурттакчы чоннуң саны-биле түңнел үндүрерге арай шын эвес апаар боор, чүге дизе, чон солунну бажың-балгат, өреге аайы-биле чагыдып алыр болгай. Түңнелдерни Тывастат организациязының чурттакчы чоннуң санынга азы өреге санынга хамаарыштыр үндүрер болза, чөптүг деп санаар мен. Ынчангаш түңнел үндүрерде дараазында анализти өөренип көөрүн сүмеледим.

Чагыдылга хемчээли

Кожуун-нуң ады	Чурт-так-чы чон саны	Өре-ге саны	2012 чылдың бирги чартык чылында «Шын» солуннуң чагыдылгазы	Чурт-такчы чоннуң санынга хамаарыштыр (%)	Өреге санынга хамаарыштыр (%)	Түң-нел-дер
Чөөн-Хемчик	19.828	5020	1179	5,9%	23,4%	3-кү чер
Бай-Тайга	10.778	2716	880	8,1%	32,4%	2-ги чер
Сүт-Хөл	8020	2147	862	10,7%	40,1%	1-ги чер

Мындыг хевирлиг кылдыр [illegible] талазы-биле бирги черде Сүт-Хөл кожуун, ийи дугаарында Бай-Тайга, үшкү черде Чөөн-Хемчик кожуун чоруп турар.

РЕДАКЦИЯДАН. Номчукчувустуң бистиң солуннуң чагыдылгазынга хамаарыштыр кылган анализин сонуургадывыс, улуу-биле четтирдивис. Номчукчуларывыс «Шын» солунну сонуургап, тыва дылга үнүп турар чаңгыс солунунга сагыш човап, деткип турарынга өөрүвес аргажок. «Демниг саасткан теве тудуп чиир» деп тыва улустуң үлегер домаа маңаа дорт хамааржыр, ынчангаш чаа үнүп келген чылда Силер бүгүдеге туруштуг болуруңарны, бистиң-биле быжыг харылзааны тудуп, аас-кежикти күзедивис.

Уран чүүл

МООЛ ТЕАТРДАН ААЛЧЫЛАР

Эрткен хүннерде Кызылга Тыва Республиканың Виктор Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрының чалалгазы-биле Моолдуң төп аймааның Б.Дамдинсурен аттыг «Өргээ театрның» директору, кол режиссеру Чимиддоржийн Ганхуях, сценаризи чогаалчы, очулдурукчу Норовын Пүрэвдагва, уран чүүл удуртукчузу, композитор Аюуш Шарын, чурукчузу Сундуйн Ариунболд, продюсери Цевээний Инъяхуу олар аалдап келген. Ийи таланың төлээлери аразында кады ажылдажылганың эге таваан салып, ооң келир үедеги план, сорулгаларын чугаалашкан.

Тыва Национал театрның директору Начын Шалык.

Аалчылар чорук аайы-биле Тываның культура сайыды В.Донгак, төөгү эртемнериниң доктору, «Чүс чылдың кижизи», «Делегейниң дириг эртинези» аттарның эдилекчизи, «Дуңгүр» тыва хамнар ниитилелиниң үндезилекчизи болгаш президентизи М.Б.Кенин-Лопсан-биле ужуражып, республиканың национал оркестри, ТР-ниң национал музейи-биле таныжып, В.Көк-оол аттыг театрга «Улаарай бер» деп шиини база сонуургап көргеннер.

Ол ышкаш январь 20-де болган парлалга конференциязынга тыва журналистерниң, оларның боттарының болгаш тыва театр-биле кады ажылдажылгазынга хамаарыштыр үзел-бодалдарының дугайында айтырыгларынга күзелдии-биле дараазында харыыларны бергеннер: Моолдуң хой чонунуң аразында 16 муң шаа чурттакчылыг төп аймааның национал театры 1946 чылда Культура бажыңы болуп тургустунган. Ону чон «кызыл ог» дижир чораан. 1986 чылда национал театр кылдыр эде адаттынган. Амгы үеде театрда 70 хире (65-жи — чогаадыкчы ажылдакчылар) кижи ажылдап турар. «Өргээ театр» өске моол театрлардан ылгалдыг болур дээш хөй кезиинде хөгжүм-драмалыг шиилерни салып турар. Тыва театрның директору Начын Шалык Моолга чораан үезинде оларның «Кызыгаар чок» деп ынакшыл темазын чырыткан шиизин көргеш, артистерниң оюнун, ук шииниң тургустунганын онзалап сонуургааның, ол чүүл ийи театрның аразында найыралдың одун кыпсыпканын демдеглээн. Ужуражылгага кол режиссер Алексей Ооржак болгаш театрның литература кезээниң эргелекчизи Сайдана Хертек база киржип, моол театр-биле кады ажылдажылга төп Азия чоннарының уран чүүлү-биле харылзаа, ол угже улуг «соңга» болур деп үнелээн.

Моол театрның продюсери Цевээний Иньяхуу.

Тыва Национал театрның кол режиссеру Алексей Ооржак.

«Өргээ театрның» директору, кол режиссеру Чимиддоржийн Ганхуях.

Чаңгыс домак-биле моол болгаш тыва театрлар аразында чогаадыкчы арга-дуржулгазын солчуп, удур-дедир чалажып, демниг ажылдаар дугайында дугурушкан деп болур. Кайы-даа таланың ажыл-амыдырал айтырыглары домей болганда, кады ажылдажылга үре-түңнелдиг болур дээрзинге чигзиниг чок.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Спорт • Спорт • С

АНЫЯКТАР ОЛИМПИАДА ДООЗУЛГАН

Австрияда Инсбрук хоорайга аныяктарны кышкы Олимпий оюннары январь 28-те до Ол оюннарга 15-тен 18 хар чедир н спортчулар киришкен.

Россияның чыынды командазы оюннарга ниитизи-биле 16 медальды чаалап алган, оларның 5-жи—алдын, 4-ү —мөңгүн болгаш 7-зи—хүлер. Команда ниитизи-биле бешки черни ээлээн.

Бирги черни Германияның чыынды командазы (8 алдын, 7 мөңгүн, 2 хүлер) алган. Ийиги черни Кыдаттың аныяктары (7,4,4) ээлээн. Үшкү черде — Австрияның (6,4,4), дөрткү черде — Мурнуу Корейниң (6,3,4) командалары.

Спорттуң 15 хевиринге тос хонук иштинде үргүлчүлээн оюннарга 63 комплект медальдарны ойнаан.

Россияның аныяк спортчуларының аразындан бирги алдын медальды биатлончу Ульяна Кайшева ойнап алган. Дараазында алдын медальдың эдилекчизи хаакчы Анастасия Седова болган. Ол 5 километрге классиктиг арга-биле маңнаар хемчээлге олимпийжи чемпион болганы ол.

Оолдар ортузунга 10 километр хемчээлге хаакчы Александр Селянинов алдын медальды чаалап алган. Ол Олимпиада ү дальдарның үш аңгы үне алган кара чаңгыс спортчу болган.

Бо Олимпиада үези ды командага эң хөй мед фигурлуг чуңгулаашкынн чулары чаалап берген. аразындан бир дугаар Елизавета Туктамышева ган, а ооң эжи Аделина ва мөңгүн медальды ойн Ийи кижиниң танцылап оюнунга Мозгов биле алдын медальды команда эккелген. Дмитрий Дра Мария Симонова мөңгүн чаалап алганнар. Чааск гулаар маргылдаага Ф Ефременков, спортчу э гулаашкынга Анастасия биле Вадим Иванов үшкү ээлээннер. Лина Федоро Максим Мирошкин чуң мөңгүн медальдың эдиле болганнар.

Редакцияны

к

Өртектер өспес

Россияның почтазы чурттакчы чонга база бир белекти кылган. Федералдыг почта оператору январьдан тура тарифтерни өстүрер дээн шиитпирни соңгаарлаткан.

Ынчангаш посылка, бандероль азы чагаа чорудар күзелдиглер эрткен чылдың өртектери-биле 1-ги класстың ачы-дузазын ажыглап болур.

«1-ги класстың чорудулгазы»—Россияның почтазының эң-не нептереңгей ачы-дузазы болуп турар. 2011 чылда ол 81 хуу өскен. 2010 чылда Тывага «1-ги кл чорудулгазы»-биле 3712, чылда 5654 чорудулгалар

Россияның почтазы хе дарның дургузунда өрте улуг-ла улгаттырбайн тура рүлгениң доктаадып турар тери Россия рыногунда эң-н чурттакчы чонга чедимчели турар.

Наталья ТОРБОСТА Россияның почтазы Тывада салбырының сп лизи.

ХАМААТЫЛАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИНИҢ КАМГАЛАЛЫНДА

• РФ-тиң Истелге комитединиң ТР талазы-биле эргелелиниң байырлыг хуралындан

Эрткен пятницада «Буян-Бадыргы» аалчылар бажыңының хуралдаар залынга Россия Федерациязының Истелге комитединиң Тыва Республика талазы-биле истелге эргелелиниң тургустунганындан бээр бир чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг хурал болуп эрткен.

Россияның болгаш Тываның ыдык ырлары чаңгыланган соонда, бүгүдениң кичээнгейи сценада аскан улуг экранда барган. Чурттуң найысылалы Москва хоорайга Президент Д.А.Медведев РФ-тиң Истелге комитеди аңгы бот-тускайлаң орган апарганынга тураскааткан байырлыг чыскаалга Истелге комитединиң тугун тывыскан. Ол байырлалда РФ-тиң Президентизи Д.А.Медведев истелгениң шынары экижээнин, ону ам-даа улам сайзырадырын онзалап демдеглевишаан, истекчи кижиниң хууда шынарлары кандыг болурун демдеглээн. Истекчи кижи чаагай сеткилдиг, принципиалдыг, бедик билиглиг болур ужурлуг. Ниитилел силерден бедик профессионалдыг ажылды манап турар дээрзин ол онзалап айыткан. Хамаатыларның хоойлу езугаар эргелерин камгалаар ажылга чедиишкиннерни күзээн.

Бир дугаар юбилей, тук тывысканы дээрге-ле улуг харыысалганы онаап турары-дыр дээрзин байырлыг хуралдың киржикчилери шупту эки билип органы чугаажок. Ол дугайында байыр чедирип сос алгаш, РФ-тиң Истелге комитединиң Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузу, юстицияның полковниги Николай Семенович Шаронов онзалап демдегледи.

—Бо төөгүлүг болуушкун Истеле комитединиң бот-тускайлаң структура апарганы биске улуг идегелди көргүзүп, улам демниг, шынарлыг ажылдаарын хүлээндирип турары ол. Сагыш-сеткили арыг, быжыг, туруштуг истекчи чоннуң эргелерин камгалап шыдаар. Бир чыл дургузунда кылып келген ажылывыс ону бадыткап турар. Прокуратураның бир адыры тургаш-ла, чедип алган арга-дуржулгавыс бар, ону улам сайзырадыр бис. Коллективтиң аныяк ажылдакчылары хууда хостуг үе-шагын харамнанмайн, мурнунда салган хүлээлгезин күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарын демдеглекседим. Прокурорлар, судьялар болгаш өскелер-биле-даа демниг ажылдап турарывысты демдеглевес аргажок. Байлак арга-дуржулгалыг хоочуннарывыска өөрүп четтиргенивисти илередип тур мен. Хоочуннар човүлели биске канчаар-даа аажок улуг деткимчени көргүзүп, арга-сүмези-биле дузалап турар.Ол дээрге Петр Максимович Суделькин, Марат Шойдукович Чооду, Алексей Кертик-Караевич Монгуш болгаш өскелер-даа-дыр.

Хамаатыларның бүзүрелин шынзыктырып, республиканың, чурттуң алдар-адын бедии-биле тудар дээш ажылдаарын күзедим. Байырлал-биле, офицерлер!

Байырлыг хуралга РФ-тиң Истелге комитединиң даргазы, юстицияның генерал-полковниги А.И.Бастрыкинниң байыр чедирген телеграммазы-биле таныштырды.

Улаштыр байыр чедирииш-киннери эгеледи. ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.М.Монгал, федералдыг кол инспектор А.С.Попов Ада-чуртка шынчы бараан болуп, ак сеткилдиг ажылдаарын, амыдыралда бөгүн туруп турар хоойлуга дүүшпес каржы-дошкун чоруктар-биле шыңгыы демисежирин болгаш хууда улуг аас-кежикти, кадыкшылды күзээн. Оларга Федералдыг айыыл чок чорук албанының, Дээди судтуң болгаш прокуратураның ажылдакчылары, кызыгааржылар болгаш өскелер-даа байыр чедирип, суй белектерни сөңнээн.

Хөй ажылдакчыларга акша шаңналдарын тывыскан. Өөрүп четтириишкинниң бижиктерин хоочуннарга болгаш аныяктарга тывыскан. Мөңге Сарыгла Монгуш, Аңгыр Сергеевич Н Айдыс Анатольевна Сар Аида Владимировна Сунду терина Александровна Д оларга ээлчеглиг эргелерни кан. «Шылгарал дээш» де даль-биле криминалистика зиниң удуртукчузу А.А.Вор улуг лейтенант Буян Биче-оо Майны олар шаңнаткан. «Р Прокуратуразының 290 ч юбилейлиг медальды юстиц полковниги Н.С.Шароновк выскан.

Байырлыг хуралдың кир чилеринге Тыва Республик алдарлыг артистери Жанн рыглар, Борбак-оол Салчак, ның Улустуң хөөмейжизи И Көшкендей, «Саян» ансамбл аныяк ыраажызы Юнико Шир олар солун программалыг цертти бараалгаткан. Кежээ ниң культуразының алда ажылдакчызы Ирина Тарха башкарып эрттирген.

Светлана БАЛЧЫ

Медээлер

ПРЕЗИДЕНТ СОҢГУЛДАЛАРЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Тываның соңгулда участоктары Президент соңгулдаларынга белеткенип турар.

Март 4-те чуртка болур чугула бо соңгулдаларга уткуштур соңгулда участоктарының хандырылгазынга өскерилгелер болур. Россияның Чазааның Даргазы В.В. Путинниң айтыышкынын езугаар оларны веб-камералар-биле дерир. Камераларның бирээзин бадылаашкыннар санаар комиссия столунче углай тургузар, өскези — соңгулда хааржактарын тырттырар. Ол хемчеглер соңгулдаларның ажыктарлыг чоруун улам эки көргүзер болгаш бадылаашкыннарның түңнели дээш хөй-ниитиниң талазындан контрольга деткимче болур.

Тываның Соңгулда комиссиязының дыңнатканын езугаар алырга, Россияга тускайлаан 13 млрд. рубльдиң 33,4 миллиону биске онаажып турар. Бадылаашкыннар чорудары-биле республикада 174900 бюллетеньнер, 2500 бадылаар эргениң шынзылгалары белеткеттинген.

Соңгулда комиссиязының секретары Мерген Самбаланың дыңнатканын езугаар алырга, соңгулдаларга белеткел бадылаттынган план езугаар чоруп турар. Амгы үеде бадылаашкын эрттирер оран-саваларны тодараткан, веб-камералар болгаш дериг-херекселдер тургузар черлерни "Тывасвязьинформ" ААН-ниң специалистери-биле кады белеткеп турар.

БАЖЫҢНАРНЫҢ КАПИТАЛ СЕПТЕЛГЕЗИНЧЕ

Тывага чуртталга бажыңнарының капитал септелгезинче 2012 чылда 60,6 млн. рубльди шилчидер.

Күрүне корпорациязы-чурттал-коммунал ажыл-агыйын чаарынга деткимче көргүзер фондузунуң баштаар чериниң шиитпирин езугаар Тыва Республикага хөй квартиралыг бажыңнарны септеринге 2012 чылда федералдыг бюджеттен 44,6 млн. рубльди тускайлаарын көрген. Республика болгаш муниципалдыг бюджеттерниң фондунуң доктаадып турсканы кады акшаландырыышкыны-биле катай хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезинге 60,6 млн. рубльди үндүрер.

Тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйны чаартырының талазы-биле сайыдының сайыды Владимир Саттың сагаалап турары-биле алырга, хөй квартиралыг бажыңнарны септээр-биле тускайлаан акша эрткен чылдаазынга деңнээрге, ийи катап өскен. "Ол дээрге республиканың чагыгларны өй-шаанда тургузуп, чогуур үезинде камгалап шыдааныр. Чамдык регионнар ол ажылды чогуур үезинде кылып четтикпээнинден биске ээзэш эвес түңнээшкен" — деп, ол демдеглээн.

Хөй квартиралыг бажыңнарны бо чылын беш муниципалдыг районнарга кылып чорудар. Чагыгны Кызыл, Ак-Довурак, Шагаан-Арыг хоорайларның, Хову-Аксы болгаш Бай-Хаак суурларның чагыргалары киргеннер. Ол черлерде деткимче программазының барымдаалары бар.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызындан.

Чагаалар аразындан

ЧАҢГЫС ХАРЫЫ ДЫҢНАКСАДЫМ

Тываның эң ыраккы булуңу Мөңгүн-Тайганың Кызыл-Хая суурга 1957 чылдың июль 22-де малчын өг-бүлеге төрүттүнген бөдүүн башкы Борис Казырыкпайны билбес кижи ховар. Ол 2011 чылдың май 13-те бажыңындан кежээкиниң 10-11 шак үезинде үнгеш, олчаан ис чок барган. Арага-дарыдаа көңгүс ишпес, оожум-топтуг, хөй ажы-төлүн азырап алыр дээш, кызып ажылдап чораан кижи хенертен ис чок чиде бээрге, ооң чоок кижилеринге ол дег берге човулаң чок болур-дур, чонум. Бо өртемчейде та бар, та чок кижи, билдинмес. Оода чаңгыс катап: "Мен мында мен" дээн болза, та кайы хире улуг өөрүшкү болур ийик. Ажы-төлдү кижизидип, өөредип чораан, чонунга хүндүткелдиг башкы дуңмамның мынчалдыр чиде бергенинге канчаар-даа аажок хомудаар-дыр мен. Бодум 60 харлыг, улуг кижи мен. Ажы-төлүм чааскаан өстүрүп алгаш, эртем-билигге чедирип, өглеп-баштап алдым. Өөм ээзи аныяанда-ла чок апарган. Ынчангаш ажыг-шүжүг деп чүл дээрзин кончуг эки билир мен. Күжүр чонум, Борис Казырыкпайны көрген, билген кижи болза, ыяап-ла сөглеп бээрин дилеп олур мен. Ол сөөлүнде Тываның гуманитарлыг шинчилел институдунга ажылдап турган.

Сээң чырык чер кырында чурттап чорууруңга бүзүрээр-дир бис. Халап ээир алганы ол бе, каржы дайзын четкени ол бе, кымга өшөжээн турган ирги? Бо айтырыгларга харыыдан дыңнаан болза.

Угбазы Евдокия Артай-оол.
Москва хоорай.

УДУРТУКЧУ АЖЫЛЫНГА ТӨЛЕПТИГ

Бистиң Кызыл хоорайның хоочуннар бажың-интернадында назылап, кырып, кадыы баксырааш, республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан келген кижилер хөй. Амгы үеде интернатта 160 кырган бар. Интернаттың удуртукчулары — директор Алдын Монгуш болгаш оралакчы дарга Сергей Ховалыг ажыл-агыйны билдилиг удуртуп турар. А. А. Монгуш үш чыл бурунгаар директорлап чедип келгеш, интернатты 3 млн. рубль өре-ширеден ужулган. Аъш-чем аймаа тергиин эки. Поварларывыс Алена Боракай, Светлана, Айлаң, Саяна дээш, оон-даа өскелер чедиишкинниг ажылдап турар.

Бажың-интернаттың материал-техниктиг баазазын экижидип, картошка, ногаа аймаан тарып турар. Байырлалдарда изиг-ханны улуг өөрүшкү-биле чип турар бис. Кырганнарның амыдырал-чурталгазынче сагыш салып, оларны ажаап-карактап, улуг үлүг-хуузун киирип чоруур Алдын Анай-ооловичиге өөрүп четтиргенивисти сеткиливис ханызындан илередип чоруур бис. Удуртукчуларывыстың ажыл-ижинге, өг-бүлезинге бүгү-ле экини күзедивис.

Наталья САТ.

БАРААН ӨРТЭЭНИҢ ААРЫН

Мен Улуг-Хемниң Торгалыг сумузунда чурттап чоруур мен. Ол — база бир Тываның каас-чараш бойдус-чурумалдыг булуңнарының бирээзи. Мында чонувус аразында эртем-билиглиг, салым-чаяанныг кижилер хөй. Амыдырал дээш дүнхүн дивес, карак кызыл, шудургу ажылдап чоруур улузувус эмгежок.

Чежемейниң ажыл чок-даа болза, оон-моон тыптынып, тайгатаңдызындан кежик четтирип, хууда улустуң ажыл-агыйын кылчып бергеш, оон амыдырап чоруурлар-даа бар. Чүгле пенсия, пособие-биле амыдырап, айдан айже өре-ширеден уштунмайн чоруур чонувус дугайында бижикседим.

Торгалыг садыгларының аъш-чем, арага-дары, идик-хеп барааннарының өртектери айдан айже эвес, хүнден хүнче өзүп турары дүвүренчиг. Чүү-даа чүве чурумга чагыртыр бооругай, мында хууда сайгарлыкчыларның кара туразында чаңнап кээрин кижи кайгап ханмас. Суурнуң чагырыкчызы корум-чурум тудар дээш болдунар-ла хемчеглерни ап, арага-дары садарын хоруп каан турда-ла, ийи-чаңгыс сайгарлыкчылар ону херекке албайн, садып турдулар. Арага, пивону дүне-хүндүс дивейн садар, таакпыны назы четпээннерге-даа садар. Аъш-чем, арага-дарыны колдуу кезии Шагаан-Арыгдан эккээр. Орукту кылыптарга-даа, бараан өртээ чиигевес. Шагаан-Арыг аразы ырак эвес. Ол эккелгеш, өртектерин 50-ден 100 хуу чедир улгаттыргаш, бо айдан келир айга чедир чегдирип каар.

Хуулуг акша чээп алгаш, төлеп шыдавайн баар болзуңза, бодуң шоруң. Айдан-айже чүгле хуузун төлеп, ол сайгарлыкчыны азырааш, туруп аар сен. Шупту сайгарлыкчыларны ынча дивейн тур мен. Аразында ийи-чаңгыс чонун бодап чоруур улус бар, кижи ындыг улусту хүндүлээр боор чорду.

М.МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты Ак-Довурак хоорай чагыргазының Өөредилге эргелелиниң кол специализи **Светлана Дугаровна Хомушкуга** тыпсыр.

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Ак-Довурак хоорайның "Теремок" уруглар сады" школа назыны четпээн уругларның муниципалдыг өөредилге албан чериниң эргелекчизи **Дижитмаа Дупчур-ооловна Хомушкуну** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың декабрь 30
№ 217

«Тыва Республиканың Улустуң эмчизи» хүндүлүг атты В.Я. Россовка тыпсырының дугайында

Республиканың кадык камгалалының хөгжүлдезинге киирген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың Улустуң эмчизи»** хүндүлүг атты республиканың кадык камгалалының "Туберкулезка удур диспансер" күрүне албан чериниң фтизиатр-эмчизи **Валерий Яковлевич Россовка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың декабрь 30
№ 218

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле В.К. Оюнну шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Тываның караа көрбестерниң тускайжыткан республика библиотеказының кол библиотекары **Валентина Канчироловна Оюнну** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың декабрь 30
№ 219

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты И.С. Даваага тыпсырының дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты кадык камгалалының "Тес-Хем кожууннуң төп эмнелгези" муниципалдыг албан чериниң О-Шынаа суурда эмчи сестразы **Ирина Сергеевна Даваага** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың декабрь 30
№ 220

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты кадык камгалалының «Ак-Довурак хоорайның уруглар эмнелгези» муниципалдыг албан чериниң педиатр-эмчизи **Татьяна Дарган-ооловна Сарыгларга** тыпсыр.

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** кадык камгалалының "Халдавырлыг аарыглар эмнелгези" күрүне албан чериниң эмчизи **Александр Веаниминович Мезенцевти,** кадык камгалалының "Барыын-Хемчиктиң туберкулез эмнелгези күрүне албан чериниң улуг эмчи сестразы **Елизавета Ооржаковна Сагаанны,** кадык камгалалының "Республиканың уруглар эмнелгези" күрүнениң албан чериниң фельдшер-лаборантызы **Галина Данзырыновна Түметейни** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың декабрь 30
№ 221

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Д.Т. Дамба-Хууракты шаңнаарының дугайында

Тес-Хем кожууннуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге киирген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Тес-Хем кожуун чагыргазының "Самагалдай" солунунуң кол редактору, күш-ажылдың хоочуну **Дайынчы Түлүшевич Дамба-Хууракты** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың декабрь 30
№ 222

Россияның Парлалга хүнүн таварыштыр массалыг информация чепсектериниң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Парлалга адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты "Тываның ном үндүрер чери" күрүне албан чериниң документилер эмгелээр ажылдакчызы **Лариса Делбировна Ховалыгга** тыпсыр.

Парлалга адырынга чедиишкиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** "Плюс Информ" солуннуң харыысалгалыг секретары **Наталья Викторовна Гавриченкону,** "Тувинская правда" солуннуң редакциязы" күрүне албан чериниң кол бухгалтери **Галина Григорьевна Константинованы,** "Шын" солуннуң редакциязы" күрүне албан чериниң килдис редакторy **Айлаң Манзыр-ооловна Монгушту,** "Тываполиграф" ААН-ниң парлакчызы Наадым Кошкар-ооловна Ондарны, "Шын" солуннуң редакциязы" күрүне албан чериниң штаттан дашкаар корреспондентизи **Танов Кыргысович Чигденни** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2012 чылдың январь 13
№ 1

«Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты П.В. Бухтояровка тыпсырының дугайында

Республиканың хамаатыларының хоойлу езугаар эргелерин болгаш сонуургалдарын камгалаар херекке ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг юризи»** хүндүлүг атты Тыва Республиканың прокурору **Павел Валерьевич Бухтояровка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2012 чылдың январь 16
№ 2

Россия Федерациязының прокуратуразының 290 чылын байырлааны-биле холбаштыр Тыва Республиканың прокуратуразының ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Республиканың хамаатыларының хоойлу езугаар эргелерин болгаш сонуургалдарын камгалаар херекке салыышкыны болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш -ажыл дээш»** медалы-биле Тыва Республиканың прокурорунуң улуг дузалакчызы **Ольга Акимовна Бузыкаеваны** шаңнаар.

Республиканың хамаатыларының хоойлу езугаар эргелерин болгаш сонуургалдарын камгалаар херекке чедиишкиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Тыва Республиканың прокуратуразының килдис начальниги **Ольга Васильевна Неволинаны** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2012 чылдың январь 16
№ 3

«Тыва Республиканың Улустуң артизи» хүндүлүг атты Э.Б. Ондарга тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүлдү хөгжүдеринге салыышкыны болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың Улустуң артизи»** хүндүлүг атты Тыва Республиканың В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрының артизи **Эдуард Борисович Ондарга** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2012 чылдың январь 16
№ 4

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨЙ-НИИТИ ПАЛАТАЗЫ

Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының 2012 чылда ажылының планын бадылаарының дугайында

2011 чылдың 12.26-да №3-СП шиитпири

2011 чылдың июль 15-те Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының Регламентизиниң 10 чүүлүн удуртулга болдуруп, 2011 чылдың март 16-да Тыва Республиканың "Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының дугайында" №409 ДХ-1 Конституция хоойлузунга дүүштүр **шиитпирлээри болза:**

1. Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының 2012 чылда ажылының планын бадылаар.
2. Бо шиитпирни Тыва Республиканың Чазаанче чорудар.
3. Бо шиитпирни "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы Х.МОНГУШ.

Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының 2011 чылдың декабрь 26-да шиитпири-биле бадылаан

Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының 2012 чылда ажылының планы

№	Хемчеглерниң ады	Күүседир хуусаазы	Хемчеглерни белеткээри болгаш эрттирери дээш харыысалгалыглар
	Хөй-ниити палатазының чөвүлелиниң хуралдары		
	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының чөвүлелиниң хуралы	2012 ч. февраль	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы
	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының чөвүлелиниң хуралы	2012 ч. май	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы
	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының чөвүлелиниң хуралы	2012 ч. сентябрь	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы
	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының чөвүлелиниң хуралы	2012 ч. август, ноябрь, декабрь	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы
	Хөй-ниити палатазының пленар хуралдары		
	Республиканың национал организацияларының удуртукчуларын чалап алгаш Тыва Республикага этниктиг харылзааларны экижидериниң айтырыгларының талазы-биле, "Тыва-хамааты тайбыңның болгаш чөпшээрежилгениң девискээри" деп этниктиг харылзаалар болгаш конфессиялар аразының харылзааларының айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының болгаш доктаамал ажылдаар ажылчын бөлүктүң кады пленар хуралы	2012 ч. март	Тыва Республиканың хөй-ниити палатазы, Тывада чоннар ассамблеязының чөвүлели, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының девискээр сайзыралы болгаш хамааты ниитилел черлери-биле кады ажылдажылга эргелели
	Россия Федерациязының Президентизи Д.А. Медведевтиң Россия Федерациязының Федералдыг Хуралынга Айыткалын күүседир сорулга-биле Тыва Республикада хамааты ниитилел черлериниң байдалының болгаш сайзыралының дугайында Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының илеткели	2012 ч. июнь	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы, Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады
	Эрге-чагырга-биле чугаа. Тыва Республикага ажыл чок чорукту кызырар талазы-биле алдынып турар хемчеглер дугайында	2012 ч. октябрь	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады
	Хөй-ниити палатазының комитеттериниң хуралы		
	Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. Монгуштуң "Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга уткуштур бир чүс чаагай херектер" деп эгелээшкинни деткииириниң дугайында" илеткелинде кирген Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга тураскаадып республика Баштыңының демдеглээни "Бир чүс чаагай херектер" деп программаның кол кезектериниң дугайында	2012 ч. апрель	М.М. Майдыр. – Соңгу чүк районнарның болгаш тус чер бот-башкарылгазының сайзыралының айтырыгларының талазы-биле комитет
	2011 ч. 10.7-де "Тыва Республикада иви ажылын сайзырадырының байдалының дугайында" айтырыг талазы-биле сүмелерниң күүселдезиниң чоруп турарының дугайында	2012 ч. июль	М.М. Майдыр – Соңгу чүк районнарының болгаш тус чер бот-башкарылгазының сайзыралының айтырыгларының талазы-биле комитет
	Мөңгүн-Тайга кожуунда экономиктиг сайзыралдың болгаш сайгарлыкчы чоруктуң чижилгеге киржир аргаларының айтырыгларының талазы-биле комитеттиң үнүүшкүннүг хуралы. Темазы "Мөңгүн-Тайга кожууннуң Мөген-Бүрен суурунуң социал сайзыралының дугайында"	2012 ч. август	Ө.А. Ооржак – Экономиктиг сайзыралдың болгаш сайгарлыкчы чоруктуң чижилгеге киржир аргаларының айтырыгларының талазы-биле комитет
	Социал интернат-бажыңнарда болгаш инвалидтер бажыңнарында чурттап турар хоочуннарның хамааты социал эргелерин сагып турарының дугайында	2012 ч. сентябрь	Л.С. Спирина – ТР-ниң Хөй-ниити палатазының социал хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле комитеди
	Тере-Хөл кожуунга байырлалдарны арага чок эрттирерин чедип алганының дуржулгазының дугайында	2012 ч. октябрь	М.М. Майдыр – Соңгу чүк районнарының болгаш тус чер бот-башкарылгазының сайзыралының айтырыгларының талазы-биле комитет
	Тыва Республикада хөй-ниитиниң корум-чурумунуң болгаш орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң байдалдарының дугайында	2012 ч. январь	А.А. Лутанин – Эрге-хоойлу камгалаар органнарның, боо-чепсек ажыглаар тургузугларның ажыл-чорудулгазынга болгаш суд-эрге-хоойлу системазының ча[...] зынга контроль талазы-бил[...]
	"Чагытай" хөлдүң чоогунда турар уруглар лагерьлериниң чайгы кадыкшылга сезонунга белеткелиниң хыналдазы	2012 ч. май-июнь	Хөй-ниити палатазының[...] Х.Д. Монгуш, Хөй-ниити [...] ның кежигүннери-С.К. Дол[...] Антуфьева, О.В. Афанась[...]
	Конференциялар, «төгерик столдар», семинарлар, шуулганнар		
	Кодээ чагыргаларның чанында хөй-ниити чөвүлелдериниң ажылын идепкейжидер талазы-биле республиканың кожууннар удуртукчуларының девискээрлер аайы-биле семинарларынга Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының кежигүннерин хаара тудары	2012 ч. январь-февраль	Тыва Республиканың Х[...] палатазы, Тыва Республика[...] заанын Даргазының Канц[...] зының болгаш Чазак Аппар[...] девискээр сайзыралы бол[...] мааты ниитилел черлери-би[...] ажылдажылга эргелели
	Ниитилелге өске улусту хүндүлеп көөрүнге кижизидилге талазы-биле республикада чаңгыс нацияның кижилери колдады чурттап турар кожууннарның удуртукчуларының аразынга девискээр аайы-биле семинарны эрттирери	2012 ч. январь-февраль	Тыва Республиканың Х[...] палатазы, Тыва Республика[...] заанын Даргазының Канц[...] зының болгаш Чазак Аппар[...] девискээр сайзыралы [...] хамааты ниитилел черле[...] кады ажылдажылга эргелел[...] Республиканың муници[...] тургузуглар ассоциациязы
	"Улуг-Хем кожуунда школа назылыг чаштарның ортузунга күш-культураны болгаш спортту сайзырадыры" деп айтырыгга хамаарыштыр Шагаан-Арыг хоорайга Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының комитединиң үнүүшкүннүг хуралын эрттирер	2012 ч. февраль	Л.С. Спирина – ТР-ниң Х[...]ти палатазының социал хө[...] айтырыгларының талаз[...] комитеди
	"Конфессиялар аразында тайбың болгаш чөпшээрежилге-чурттуң турум хөгжүлдезиниң үндезини, Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларының бүдүүзүнде ниитилелди каттыштырары" деп теманың айтырыынга өг-бүлениң, амыдыралдың кадык хевириниң, шажын-чүдүлгениң, этиканың, регламентиниң болгаш ажыл-чорудулганы болгаш хоойлужудулганы сайзыраңгайжыдарының айтырыгларының талазы-биле комитеттиң кежигүннерин хаара тудары	2012 ч. февраль	С.К. Долгар – Өг-бү[...] амыдыралдың кадык хеви[...] шажын-чүдүлгениң, этиканы[...] ламентиниң болгаш ажыл-чо[...] ганы болгаш хоойлужуду[...] сайзыраңгайжыдарының ай[...] ларының талазы-биле комите[...] Республиканың Чазааның [...] зының Канцеляриязының [...] Чазак Аппарадының девискэ[...] зыралы болгаш хамааты ни[...] черлери-биле кады ажылда[...] эргелели
	"Соңгу чүктүң эвээш санныг чоннарынга хамааржыр Тожу тываларын деткииириниң дугайында" Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының Соңгу чүк районнарының болгаш тус чер бот-башкарылгазының сайзыралының айтырыгларының талазы-биле комитединиң үнүүшкүннүг хуралынга дүүштүр "Төгерик столду" эрттирери	2012 ч. февраль 17-18	М.М. Майдыр – Соңгу чүк [...] нарының болгаш тус чер бо[...] карылгазының сайзыралының[...] рыгларының талазы-биле ко[...]
	Тыва Республикада хоругдал черлеринде чыдар кижиниң эргелерин хандырар талазы-биле хөй-ниити контролюнуң талазы-биле ийиги чыыштың хөй-ниитиниң хайгаарал комиссиязының даргазының 2011 чылда кылган ажылының дугайында отчеду. Илеткелчи-Б.А. Үзүм	2012 ч. март	А.А. Лутанин – Эрге-х[...] камгалаар органнарның, боо-[...] ажыглаар тургузугларның а[...] чорудулгазынга болгаш суд-[...] хоойлу системазының чаарт[...] зынга контроль талазы-бил[...] митет
	Хөй-ниити палатазының комитединиң Барыын-Хемчик кожуунче "Барыын-Хемчик кожууннуң девискээринде төөгүнүң тураскаалдарын камгалаарының дугайында" айтырыг талазы-биле үнүүшкүннүг хуралы. (Илеткелчи Б.С. Майны)	2012 ч. ноябрь	Ө.А. Ооржак – Эконом[...] сайзыралдың болгаш сайгарл[...] чоруктуң чижилгеге киржир [...] ларының айтырыгларының тал[...] биле комитет
	Россия Федерациязының Президентизи Д.А. Медведевтиң Россия Федерациязының Федералдыг Хуралынга Айыткалын күүседир сорулга-биле националдар аразында бот-боттарын хүндүлежир чорукту быжыглаар талазы-биле информастыг байдалды хевирлеп тургузар талазы-биле республиканың МИЧ-лериниң ажылының дугайында	2012 ч. март	Э.С. Лифанова – Коммуника[...] лар, информастыг политика бо[...] массалыг информация чепсекте[...] ге сөстүң хостуунуң талазы-[...] комитет. Тыва Республиканың [...] заанын Даргазының Канцеля[...] зының болгаш Чазак Аппарады[...] девискээр сайзыралы болгаш [...] мааты ниитилел черлери-биле к[...] ажылдажылга эргелели
	Чаа-Хөл кожуунга Хөй-ниити палатазының хүнү. Темазы: "Туберкулезтан аарыыр чорукту кызырар талазы-биле хемчеглер болгаш аарыыр чоруктуң көргүзүглерин экижидер талазы-биле алдынып турар хемчеглер дугайында"	2012 ч. октябрь	Харыылаар кижи: Хөй-ни[...] палатазының кежигүнү А.С. Наз[...]
	Хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерниң болгаш амыдыралдың берге байдалдарынга таварышкан кижилерниң социал деткимчезиниң хемчеглериниң дугайында	2012 ч. октябрь	С.К. Долгар – Өг-бүлениң, а[...] дыралдың кадык хевириниң, шаж[...] чүдүлгениң, этиканың, регламен[...] ниң болгаш ажыл-чорудулга[...] болгаш хоойлужудулганы сай[...] раңгайжыдарының айтырыгларын[...] талазы-биле комитет. О.Д. Куул[...] Кадык камгалал болгаш соц[...] хөгжүлде яамызы

№	Хемчеглерниң ады	Күүседир хуусаазы	Хемчеглерни белеткээри болгаш эрттирери дээш харысалгалыглар
	Төрел бөлүктүң аймактарының хоочуннар чөвүлелиниң ролюн бот-башкарылгазының системазының органы кылдыр бедидери	2012 ч. апрель	С.К. Долгар – Өг-бүлениң, амыдыралдың кадык хевириниң, шажын-чүдүлгениң, этиканың, регламентиниң болгаш ажыл-чорудулганы болгаш хоойлужудулганы сайзыраңгайжыдарының айтырыгларының талазы-биле комитет
	Акциялар		
	Сүт-Хөл кожуун муниципалдыг районга Хөй-ниити палатазының хүнү. Темазы: "Херээженнер аразында кем-херек үүлгедиишкини чок".	2012 ч. май	К.К. Монгуш – Экономиктиг сайзыралдың болгаш сайгарлыкчы чоруктуң чижилгеге киржир аргаларының айтырыгларының талазы-биле комитет
	"Школаже киреринге дузалаш"	2012 ч. август	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының кежигүннери боттарының округтарынга
	Кожууннуң чонунуң кадыкшылы болгаш амыдыралдың кадык хевири кижи бүрүзүнден хамааржыр. Акцияның сорулгазы: Чоннуң арагалаар болгаш таакпылаар чоруунга удур демисел. Хөй-ниитиниң көрүжү. Тес-Хем кожуун-май	2012 ч. май	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады. Ю.Л. Чайбар – Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының кежигүнү
	Кожууннуң чонунуң кадыкшылы болгаш амыдыралдың кадык хевири кижи бүрүзүнден хамааржыр. Акцияның сорулгазы: Чоннуң арагалаар болгаш таакпылаар чоруунга удур демисел. Хөй-ниитиниң көрүжү. Улуг-Хем кожуун-сентябрь	2012 ч. сентябрь	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады. Л.С. Спирина – Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының социал хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле комитеттиң даргазы
	Тыва Республиканың Дээди Хуралының хүлээп ап турары Тыва Республиканың хоойлуларын ажылдап кылып турар үеде Тываның күрүне университединиң юридиктиг факультединиң студентилерин кииріштирип турган экспертиза чорудары	доктаамал	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады
	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазында "Изиг шугум" телефону ажылдап турар, ону дамчыштыр чурттакчы чон болгаш хөй-ниити организацияларының саналдарын четверг санында 13 шактан 16 шакка чедир киирип болур. Телефоннар: 2-32-43; 2-32-38	доктаамал	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады
	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. Монгуштуң дорт эфири	2012 чылдың март	Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының аппарады. Э.С. Лифанова – Коммуникациялар, информация политиказы болгаш массалыг информация чепсектеринге сөстүң хостуунуң талазы-биле комитеттиң даргазы

Хөй-ниити палатазының кежигүннеринге:

- Национал байырлал "Шагааны" белеткээринге болгаш эрттиреринге, "Масленица" байырлалынга, "Пасха" байырлалынга дүүштүр бүгү чоннуң чаңчыл болган массалыг хөглээшкинин белеткээринге болгаш эрттиреринге идепкейлиг киржир, а ол ышкаш Республика хүнүнге болгаш малчыннар Наадымынга тураскааткан хемчеглерни белеткээринге болгаш эрттиреринге идепкейлиг киржир.

- Боттарының округтарынга Ие хүнүн, Улуг назылыг кижилер хүнүн, Чөпшээрежилгениң болгаш чаңгыс демниң хүнүн болгаш Делегейниң өг-бүле хүнүн эрттиреринге идепкейлиг киржир.

- Амыдыралдың кадык хевирин пропагандалаар талазы-биле күш-ажылчы коллективтер-биле доктаамал ужуражылгаларны организастаар.

- "Адаларның харысалгазының-эр кижиниң көрүжүнүң" дугайында болгаш Тыва Республикада адаларның ат-алдарының кодекизин сагыырының дугайында тайылбыр ажылын доктаамал чорудар.

- Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. Монгуштуң, Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының кежигүннери Лопсанг Тхуптен башкының, Вячеслав аданың "Аныяк өг-бүлениң сорулгаларының, кылыр чүүлдериниң, быжыының болгаш турум чоруунуң дугайында" деп темага Тываның күрүне университединиң, Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунуң, автоорук техникумунуң, педагогика колледжизиниң студентилери-биле ужуражылгаларын организастаар. (Аңгы график езугаар).

- Хөй-ниити палатазының кежигүннери боттарының хүлээлгелерин кижи бүрүзү аңгы план езугаар күүседир.

Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының даргазы Х.Д. МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазааның чамдык актыларынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2011 чылдың октябрь 6 № 589 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 18-те № 466 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республикага ведомстволар аразында электроннуг кады ажылдажылганың регионалдыг системазының дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 9-ку пунктунуң "а" адаккы пунктузунда "болгаш Тыва Республика" деп сөстерни ап кааптар;

2) 11-ги пунктунуң "а" адаккы пунктузун дараазында редакция-биле бижиир:

а) Россия Федерациязының Харылзаа болгаш массалыг коммуникация яамызының чадылаары ажылдап кылыр дүрүмнерге дүүштүр ачы-дузалар хевирлерин ажылдап кылыр;".

2. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июнь 28-те № 412 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларның санындан чурттаар оран-сава тудар улуска халас субсидиялар бээриниң чурумунче ооң 4.3 пунктузунда "амыдырап-чурттаар байдалының" деп сөстерниң мурнунга "билдириишкинни бүрүткээн хүнүнден эгелээш 30 хонуктан эртпес хуусаада" деп сөстерни немеп тургаш өскерилгени киирер.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 16-да № 305 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың июль 14 № 305 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 16-да "Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының аразынга эң эки чаагайжыттынган девискээр дээш республика конкурузунуң дугайында Дүрүмнү болгаш конкурсту эрттирериниң талазы-биле комиссияның составын бадылаарының дугайында" № 373 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

а) 4 пунктуда " 2009 саң-хөө чылында көөр" деп сөстерни "чылдың-на көөр" деп сөстер-биле солуур;

б) Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының аразында эң эки чаагайжыттынган девискээр дээш конкурстуң түңнелдерин үндүрер талазы-биле конкурс комиссиязының составын дараазында редакция-биле киирер:

"Тыва Республиканың Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының аразынга эң эки чаагайжыттынган девискээр дээш конкурстуң түңнелдерин үндүрер талазы-биле конкурс комиссиязының составы

А.Г. Гришеленок — Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыды, даргазы;

С.И. Решетников — Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйы талазы-биле агентилелдиң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар, дарганың оралакчызы;

М.М. Бадыргы — Тыва Республиканың культура болгаш туризм сайыдының оралакчызы;

О.В. Байыр-оол — Тыва Республиканың кол архитектору-Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйы яамызының архитектура эргелелиниң начальниги;

Н.А. Кадралиева — Тыва Республиканың Чазак Аппарадының социал-экономиктиг хөгжүлде эргелелиниң начальниги;

А.А. Нурзет — Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының килдис начальниги;

Л.К. Салчак — Тыва Республика талазы-биле Росхайгаарал хереглелдиң удуртукчузу;

Д.Д. Салчак — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының информация политиказы, мониторинг, социал болгаш хөй-ниити байдалының анализиниң эргелелиниң килдис начальниги;

Г.С-Д. Ондар — Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыдының оралакчызы;

С.В. Сан-оол — Тыва Республиканың чер болгаш өнчү хамаарылгаларының сайыдының оралакчызы;

А.М. Юй — Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдезиниң талазы-биле агентилелдиң директору".

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албан чери агентилелдиң коллегия составынга болгаш Тыва Республиканың чурттакчы чонун ажылга хаара тударынга салдар чедирер дүүштүрүлге комитединиң составынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың июль 31 № 324 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың январь 29-та "Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албан чери агентилелдиң коллегия составын болгаш ооң дугайында дүрүмнү, Тыва Республиканың чурттакчы чонун ажылга хаара тударынга салдар чедирер дүүштүрүлге комитединиң составын болгаш ооң дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 27 доктаалы-биле бадылаан дүүштүрүлге комитединиң составынга болгаш агентилелдиң коллегиязынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Дүүштүрүлге комитединиң составынче:

Тыва Республиканың орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа сайыдының оралакчызы И. Ю. Грейсеровту;

Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыдының бирги орлакчызы Р.В. Кажин-оолду;

Россия Федерациязының Үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузу В.С. Канданны (чөпшээрежилге-биле) киирер;

2) Дүүштүрүлге комитединиң составындан В.С. Зубалевти, А.Б. Көк-оолду, И.Н. Лини үндүрер;

3) Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң коллегиязының составынче:

Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызы О.Д.Кууларны;

Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң кадр, эрге-хоойлу хандырылгазының болгаш контроль килдизиниң башкарыкчы специализи О.С. Ооржакты киирер;

4) Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң коллегия составындан В.Г. Глуховту, Б.Б. Хертекти үндүрер.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың октябрь 13 № 394 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың сентябрь 12-де "Тыва Республиканың Чазааның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында" № 1076 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазааның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга дараазында өскерилгелерни киирер:

а) Ведомстволар аразының комиссиязының составынче;

Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының килдис начальнигиниң оралакчызы С.А. Затолочнойны (чөпшээрежилге-биле);

Федералдыг күрүне статистиказының Тыва Республика талазы-биле девискээр органының килдис начальниги Б.В. Күжүгетти (чөпшээрежилге-биле);

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң директору Р.В. Мөңгени;

Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы Л.С. Мурманэни;

Россия Федерациязының Кеземче күүселдезиниң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эрелелиниң начальнигиниң оралакчызы М.В. Нагимовту (чөпшээрежилге-биле);

Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды К.Б. Сагаан-оолду;

Россияның Айыыл чок чоруунуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Э.Д. Черлик-оолду (чөпшээрежилге-биле) киирер;

б) Ведомстволар аразының комиссиязының составындан В. С. Зубалевти, Е.А. Коневаны, С.Х. Монгушту, Е.В. Пинясованы, О.Н. Суваң-оолду үндүрер.

2. Бо доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республикага 2011 чылда эжиндириишкин үезинде пассажирлерни хем транспорту-биле аргыштырарының чиигелделиг тарифтерин тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 31 № 606 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың декабрь 14-те "Тыва Республикага өртектер (тарифтер) политиказының үндезиннериниң дугайында" № 1392 доктаалынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республикага 2011 чылда эжиндириишкин үезинде пассажирлерни хем транспорту-биле аргыштырарынга киирип турар чиигелделиг тарифтерни бадылаар.

2. Хем аргыштырылгазынга чиигелделиг тарифтерни Тыва Республиканың Бии-Хем кожууннуң Хүт болгаш Севи, Тожу кожуунда киир бижилге-биле бүрүткеттинген хамаатылар алыр эргелиг.

Арткан хамаатылар төлевирни Тыва Республиканың судно чорулгазының компаниязының тургусканы хостуг экономика тарифтери-биле чорудар.

3.Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың республика бюджединден Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың февраль 11-де "Тыва Республиканың республика бюджединден агаар болгаш суг транспортунга хемчеглерге субсидия бээриниң Чурумун бадылаарының дугайында" № 25 доктаалынга дүүштүр 2011 чылда чиигелделиг болгаш хостуг тарифтерниң аразында ылгалын дуглаар саң-хөө хөреңгилерин үндүрерин баш удур көөр.

4. Бо доктаал Тыва Республиканың "Тыва Республиканың планныг 2011, 2012 болгаш 2013 чылдарда республика бюджединиң дугайында" Хоойлузу күштүг болуп киргениниң соонда күштүг бооп кирер.

5. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Тыва Республиканың спортчуларынга — Россияның чыынды командаларының кежигүннеринге стипендиялар дугайында Дүрүмге өскерилгелер кииреринин дугайында

2011 чылдың август 24 № 515 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың апрель 11-де № 245 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Тыва Республиканың спортчуларынга — Россияның чыынды командаларының кежигүннеринге стипендиялар дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни киирер::

1) 3 пунктунуң үшкү абзацында "чаңгыс эвес удаа" деп сөстүң соонга " ийи болгаш бирден хөй)" деп сөстерни немээр, "түңнелдер" деп сөстүң соонга "1,2 азы 3-кү черни алган)" деп сөстерни немээр;

2) 8 пунктунуң үшкү абзацында "маргылдаалар" деп сөстүң соонга "делегей" деп сөстерни немээр, "түңнел" деп сөстүң соонга "(1,2 болгаш 3-кү черлер)" деп сөстерни немээр.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.БАРТЫНА-САДЫ.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунуң V бөлүүнге өскерилгелер кииреринин дугайында

2011 чылдың сентябрь 29 №567 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Бюджет кодекизиниң 179 болгаш 185 чүүлдеринге дүүштүр болгаш республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырын сайзыраңгайжыдар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 25-те № 792 доктаалы-биле бадылаан республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунуң V бөлүүнге өскерилгелерни киирер, ийиги абзацта "Тыва Республиканың Чазааның хуралынга Тыва Республиканың бюджединиң дугайында Тыва Республиканың хоойлузунуң төлевилелин көөрүнге чедир 10 хонук" деп сөстерни " бо чылдың октябрь 1" деп сөстер-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга пралаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

2010 болгаш 2011 чылдарда муниципалдыг эвээш комплектилиг кодээ ниити өөредилге албан черлериниң база ындыг шынарлыг кылдыр көрдүнүп турар албан черлериниң даңзызын бадылаарының дугайында

2011 чылдың январь 27 №54 Кызыл хоорай

2005 чылдың декабрь 28-те "Тыва Республиканың девискээринде муниципалдыг районнар болгаш хоорай округтарының тус черниң бот-башкарылга албан черлеринге ниити өөредилге адырында кол ниити өөредилге программаларын боттандырарынга субвенцияларны бээриниң дугайында" №1562 УХ-1 Тыва Республиканың Хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

2010 болгаш 2011 чылдарда муниципалдыг эвээш комплектилиг кодээ ниити өөредилге албан черлериниң база ындыг шынарлыг кылдыр көрдүнүп турар албан черлериниң коштунган даңзызын бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың январь 27-де №54 доктаалы-биле бадылаттынган

2010 болгаш 2011 чылдарда муниципалдыг эвээш комплектилиг кодээ ниити өөредилге албан черлериниң база ындыг шынарлыг кылдыр көрдүнүп турар албан черлериниң

ДАҢЗЫЗЫ

Бай-Тайга кожуун

1. "Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Найырал ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

2. "Шуй суурнуң санаторий школа-интернады" үр үеде эмнедири негеттинип турар уругларга кадыкшылга-санаторий хевиринде муниципалдыг өөредилге албан чери.

Барыын-Хемчик кожуун

3. "Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунуң Аянгаты суурнуң ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

4. "Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунуң Хөнделең суурнуң ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

5. "Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунуң Бижиктиг-Хая суурнуң ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

6. "Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунуң Дөң-Терезин суурнуң ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

Чөөн-Хемчик кожуун

7. "Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунуң Дөң-Терезин Ийме ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

8. Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хорум-Даг муниципалдыг ниити билиг ортумак школазы.

9. "Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунуң санаторий хевиринде Чыргакы школа-интернады" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

Каа-Хем кожуун

10. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Көк-Хаак суурнуң ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

11. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Бүрен-Аксы суурнуң ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

12. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Эржей суурнуң ниити билиг эге школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

13. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Катазы ниити билиг эге школазы" муниципалдыг ниити өөредилге чери.

14. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Авыйган суурнуң ниити билиг эге школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

15. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Сизим ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

16. "Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Усть-Ужеп суурнуң ниити билиг кол школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

Кызыл кожуун

17. "Кызыл кожууннуң Шамбалыг ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

18. "Тыва Республиканың Кызыл кожуунунуң Көк-Тей №2 ниити билиг эге школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

19. "Тыва Республиканың Кызыл кожуунунуң Терлиг-Хая ниити билиг ортумак школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

Мөңгүн-Тайга кожуун

20. "Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуунунуң Тоолайлыг ниити билиг эге школазы" муниципалдыг ниити өөредилге албан чери.

Бии-Хем кожуун

21. "Тыва Республиканың Бии-Хем кожуунунуң Шивилиг суурнуң ниити би[...] тумак школазы" муниципалдыг [...] өөредилге албан чери.

22. "Тыва Республиканың Би[...] кожуунунуң Тарлаг суурнуң нииты [...] ортумак школазы" муниципалдыг [...] өөредилге албан чери.

23. "Тыва Республиканың Бии-Х[...] жуунунуң Суш суурнуң нииты билиг ор[...] школазы" муниципалдыг нииты өөре[...] албан чери.

24. "Тыва Республиканың Бии-Хем [...] нунуң Хүт суурнуң нииты билиг кол шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан [...]

Таңды кожуун

25. "Тыва Республиканың Таңды [...] нунуң Кызыл-Арыг суурнуң нииты [...] ортумак школазы" муниципалдыг [...] өөредилге албан чери. (2010 чылды[...] тябрь 1-ге чедир)

26. "Тыва Республиканың Таңды [...] нунуң Успенка суурнуң нииты билиг ор[...] школазы" муниципалдыг нииты өөре[...] албан чери.

27. "Тыва Республиканың Таңд[...] жуунунуң Хадың-Аксы суурнуң нииты [...] кол школазы" муниципалдыг нииты [...] дилге албан чери.

Тожу кожуун

28. "Ий нииты билиг школа-интер[...] үр үеде эмнедири негеттинип турар [...] ларга санаторий хевиринде кадык[...] муниципалдыг өөредилге албан чери.

29. "Ырбан нииты билиг ортумак шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан че[...]

30. "Сыстыг-Хем нииты билиг кол шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан че[...]

31. "Хамсарин нииты билиг эге шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан [...]

Тес-Хем кожуун

32. "Тыва Республиканың Тес-Хе[...] жуунунуң Ү-Шынаа нииты билиг ор[...] школазы" муниципалдыг нииты өөре[...] албан чери.

Улуг-Хем кожуун

33. "Улуг-Хем кожууннуң Ишти[...] суурнуң нииты билиг ортумак шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан [...]

34. "Улуг-Хем кожууннуң Арыг-[...] суурнуң нииты билиг ортумак шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан [...]

35. "Улуг-Хем кожууннуң Ары[...] суурнуң нииты билиг ортумак шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан [...]

36. "Улуг-Хем кожууннуң Эйли[...] суурнуң нииты билиг ортумак шко[...] муниципалдыг нииты өөредилге албан [...]

Чаа-Хөл кожуун

37. Шанчы муниципалдыг нииты бил[...] школазы.

Чеди-Хөл кожуун

38. "Чеди-Хөл кожууннуң Хөлчүк [...] билиг кол школазы" муниципалдыг [...] өөредилге албан чери.

39. "Сайлыгның О.Портуй-оол атты[...] ти билиг ортумак школазы" муниципа[...] нииты өөредилге албан чери.

40. "Чал-Кежигниң О.Портуй-оол [...] нииты билиг кол школазы" муниципа[...] нииты өөредилге албан чери.

Эрзин кожуун

41. "Качык эвээш комплектилиг [...] школазы" муниципалдыг нииты өөре[...] албан чери.

42. "Кызыл-Сылдыс нииты билиг орт[...] школазы" муниципалдыг нииты өөре[...] албан чери.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫЫШКЫННАРЫ

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 6-да № 204[...] айтыышкынынга өскерилгелер кииреринин дугайында

2011 чылдың сентябрь 2 № 270-р Кызыл хоорай

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 6-да " 2011 чылда эгелеп чоруур биче инновация компанияларынга күрүне деткимчезин көргүзеринге инновация төлевилелдерин шилип алырының, грантылар болгаш субсидиялар бээриниң талазы-биле конкурстарны эрттирериниң дугайында[...] 204-р айтыышкынының 1 пунктуз[...] өскерилгени киирип, "сентябрь" деп [...] "октябрь" деп сөс-биле солуур.

Тыва Республиканың Даргазының б[...] оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың сентябрь 22-де [...] 280-р айтыышкынын күжүн чидирген деп санаарының дугайын[...]

2011 чылдың октябрь 7 № 295-р Кызыл хоорай

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың сентябрь 22-де " Тыва Республиканың девискээринге өртке удур онза чурумну кииреринин дугайында" № 280-р айтыышкынын күжүн чидирген деп санаар.

2.Бо айтыышкынны "Тувинская пра[...] болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаан[...] Даргазының хүлээлгезин күүсед[...] турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

ЧАЛЫЫ КЫСТЫҢ КЫЙГЫ СӨЗҮ

Эргим, хүндүлүг номчукчунуң амыр-мендизин айтырбышаан, чалыы чүрээмни дүвүредип чоруур бодалымны үлежип номчуурун улуу-биле диледим.

«Чүге мен ыяап-ла башкы болур дээн мен?»

Башкы дээрге, чырык чер кырында эң-не буянныг, ак сеткилдиг, дузаргак кижи. Ооң ачызында каас-чараш делегейивисте эртем-билиг сайзырап чоруур.

Башкы дээрге айтыкчы-дыр,
Дидим-чоргаар чаартыкчы-дыр,
Өөредилге оруун изээр,
Өөрүшкүлүг сургакчы-дыр.
Мергежилдер ковей-даа бол,
Башкы болуп ажылдаар мен.
Ынчангаштың күзелимни
Ыят чокка таныштырайн:

Мен Сүт-Хөл кожууннуң Ак-Даш ортумак школазын чедиишкинниг дооскаш, ТывКУ-нуң филология факультединиң тыва дыл, чогаал салбырынче дужаап кирип алган мен. Чүге ыяап-ла башкы болуксай берген мен? Чүге дизе школага өөренип тургаш-ла, тыва дылымны сонуургап, аңаа ынакшып эгелээн мен. Бодумну дыл талазы-биле сайзырадыр дээш кожуун, республика чергелиг эртем олимпиадаларынга, аянныг номчулга мөөрейлеринге чедиишкинниг киржип турдум. База ол ышкаш меңээ тыва дыл башкызы болур мергежилди шын шилип алырынга чогаалчы улуг өгбем Черлиг-оол Чашкынмаевич Кууларның шүлүктери, чогаалдары, угаадыглары улуг салдарлыг болган. Шору өзе бергенимде авам меңээ Ч.Ч.Кууларның «Аа богда, Манчүрээмни» деп шүлүүн номчуп бээрге, ону магадап, чаш чүрээмниң ханызындан шүлүк бижииринге ынакшый берген мен. Ынчангаш чажымдан тура-ла, тыва дылымның бурунгаар хөгжүп сайзыраарынга улуг үлүг-хуумну киирер бодап чоруур мен.

Кажан үстүкү класстарга өөренибергеш, ажыл-херээм аайы-биле хоорайга келиримге, албан-херек, автобус доктаар черлерге-даа кижилерни хайгаарап көөрүмге, шупту-ла орус дыл кырынга чугаалажыр апарган болган. Даштыкы хевири эзулуг-ла чойган, пөш дег хоңу-сынныг, чодураа дег карактарлыг тыва кыстар чүге бодунуң дылын бокталдырып, орус состерни холуй ажыглап чоруур болу бергени ол ирги дээн чергелиг айтырыглар чалыы чүрээмни доюлдуруп, хөлзедип, уйгу-дыш бербестей берген. Ынчангаш тыва дылымны эки өөренгеш, ону өзүп орар салгалдарга, келир өйнүң ишчилеринге өөредир бодап алдым.

Бодум бодүүн өг-бүлениң улуг кызы болгаш амыдыралдың кадыг-бергезинге кара чажымдан дадыккан мен. Шак-ла мындыг салымның ачызында чечен состер чонга сөглээр чогаалчы болур дээш чогаалчы өгбем Ч.Ч.Кууларның салгакчызы болур дээш, филология факультединиң тыва дыл, чогаал салбырынче дужаап алдым. Эзир куш дег беш оолдарның, угулза дег чаңгыс кыстың улуг угбазы мен. Оларны оргамга чүктеп алгаш чорааш, чаптап, сонуургап, кижизидикчи башкы болуксай берген ужурум-даа ол. Азарганчыг чаштарны өөредип, оларга билигниң үрезинин тарып бээри дээрге улуг өөрүшкү деп санап чоруур мен.

Мен бодаарымга, бүгү-ле тыва чон шупту тыва дылывысты арыг билип, ону бокталдырбайн, аңаа ынак болуп, ону хүндүлээр болза, каас-чараш Тывавыска ажыл-үүлевис хайнып, даглыг оруктарывыс каалама апарып, тос чүзүн малывыс кодан сыңмас кылдыр өзүп, сүлде-сүзүүвүс, хей-аъдывыс бедик болур дег-дир. Ынчангаш мен база тыва дылымның келир үеде салым-чолу дээш туржуп, бүгү-ле күжүмнү мөөңнеп тургаш, дузам кадар ужурлуг мен.

Ынчангаш эш-өөрүм, Тываның күрүне университединиң филология факультединиң тыва дыл, чогаал салбырының сургуулдары-биле, тыва дылывыс дээш сагыш човап, аныяк-өскеннерни төрээн дылынга ынакшыырынче кыйгырып, чөвүлелдээр сорулгалыг бис.

«Тыва дылым, кандыг чор сен?»

Чүс-чүс чылдар нүүрүн көрүп,
Чамбы-дипке чурттап келген
Чалыы чүрээм хандыкшылы
Чаялгам сен, тыва дылым!
Эрткен үең кызың мени
Эмин эрттир өөртүп чорду.
Ынчалза-даа ам бо хүнде
Ыым келир апарган мен.
Бурун шагда өгбелерим
Дарлал-шаажы үезинде
Дылывысты бокталдырбайн,
Бөгүн биске арттырып каан.
Маньчжурия, Кыдаттың
Кара холу, аспаан орта
Кирген-даа бол,
чүге ыяап-ла
Дылывысты арттырганын
Мен дег бичии, чалыы өңнүк
Тода билбейн
чоруур дег-дир.
Кыдат дылды, моол дылды
Кырлап базып үнүп келген
Шыңганнары мөгелер дег,
Шыырак, мөге, тыва дылым.
Чечен чугаа, тоолдарны
Чашкынмаевич
ыдып бээрге,
Чаш-ла чүрээм
хөлзедипкеш,
Чалыы мени чедип алдың.
Салчак Тока чогаалчының
«Тос-ла чадыр» тоожузундан
Сайзыралды чедип алгаш,
Чамбы-дипке чаңгыландың.
Чоргаар, бөдүүн уруг меңээ
Чечен сөстү чаяап берген
Ынакшылым, ынаныжым,
Ырым-дыр сен, тыва дылым!
Чүге-ле ийик кызың мени
Салым-чолуң дүвүретти.
Чүге ындыг болганын ам
Санай аарак төөгүп берейн:
Сүүзүннүг Сүт-ле-Хөлде
Школамны доозуп алгаш,
Документим
дужаар дээштиң,
Далаш-биле аъттаныптым.
Хоорайга чедип келгеш,
Хонук безин четпейн чыда,
Коргунчуг-ла байдалдарга
Каш удаа таварыштым...
Автобуска олурупкаш,
Аяар-оожум чоруп ор мен.
Артымда бир тыва кыстар
Аялгалап орусташты.
Көдээ хевим солуп аар дээш
Садыг черге баарымга,
Кезек бөлүк тыва эрлер
Сааладыр орустаан тур.
Аа богда, чиктиин але,
Канчап мынчап барганы ол?
Хоорайда шупту улус
Албан-биле орустаар бе?
Орус дылды билир боорга,
Онза-солун эки-ле ыйнаан.
Оода-ла тыва дылын
Оргазынга чүктеп алза?!
Сагыш-сеткил,
чалыы чүрээм
Саргып турда,
чанып келгеш,
Ынак өгбем
Чашкынмаевичиге
Ыглай аарак
төөгүп бердим.
«Күжүр кызым Аржаанажык,
Халап болган чүве-ле бо.
Ону чөптүг шиитпирлээри —
Оолдуң, кыстың херээ» - диди.
ТывКУ-нуң тыва дыл,
чогаал
Башкызы боор
салбырынче
Документим дужаап алгаш,
Боданып каап
чоруп турдум.
Шылгалда боор үе кээрге,
Шыырак «5-ке» дужаап алгаш,
Ам-на башкы болур мен деп
Амырааным чүге деңнээр!
Сериин айда сентябрьда
Сарыг чечек оңуп турда,
Тыва дылдың
башкызы боор
Сургуул болуп өөрендим.
Чалыы чүрээм ханызынга
Ынак дылым — тыва дылга
Ынакшылым оду чырып,
Чайгаар сеткил оожургады.
Күжүр дылым тыва дылды
Канчап сүзүк киирерил?
Кажан-чежен, кайы өйде
Кыйгым хоойлу
болур чүвел?
Чойган, пөш дег хөнү сынныг,
Чодураа дег карактарлыг
Тыва кыстар, даңгыналар
Төрээн дылын үнелезин!
Эзир куш дег девигилээр,
Хостуг чоргаар тыва эрлер
Энерелдиг дылывысты
Кадагалап камгалазын!
Келир өйнүң башкызы боор,
Чаңгыскурсчу өөрүм-биле
Тыва дылдың салым-чолун
Тынывыска солуур дээн бис.
Ынчангаштың салгакчыны,
Келир өйнүң ишчилерин
Ыглаан чүрээм ханызындан
Кыйгы салып дүвүредийн.
Тыва дыл-ла өртемчейге
Дыңгылдайлап чаңгыланза,
Тыва чонум сүлде-сүзүү
Кезээ шагда бедик чоруур.
Чалгыннарың херип алгаш,
Чамбы-дипти эргий ушкаш,
Саттыныкчы сойлуктарны
Сургап өөрет, ие дылым!

Аржаана МАНДАН-ООЛ,
ТывКУ-нуң студентизи.

Сактыышкын

«ДИРИГ-ЧУРУКТУ» ТЫРТТЫРЫП ТУРДА...

Кижи бичиизинде бир-ле чаа чүвени көргеш, ону дыка сонуургап, «чүнү канчаптарга мындыг онза, чаптанчыг апаар ирги?» деп бодаар чүве. Мээң эң-не чарашсынып көрген чүүлүм — электри чырыы. Ону бир-ле дугаар 1937 чылда көрген мен. 6 харлыг турумда бистиң Аянгаты сумузунуң аксында Суг-Бажынга, хөй дистинчек аалдарның ортузунга чоннуң Наадым байырлалы болуп турган.

Ынчан Тыва күрүнениң тургустунгандан бээр 16 чыл ою чүве. Наадым шөлүнде артистерниң идик-хевин солуй кеттинип, ойнаар өргээзи кылдыр ийи өгнү ушкаштыр тип белектеп каан, кижи бажы кизирт, аът бажы козурт. Хөй чон Бижиктиг-Хаяның мурнуку думчуунда хөй доозунну көргеш: «Кел чыдырлар, чычаанның хөйүн» — деп диңмиреп-ле эгеледилер. Оларны үдевишаан, кады халдып орар аъттыг улус мырыңай эңмежок.

Келзе-ле: мурнунда «чиик-кара», ортузунда автобус, соонда чүък машиназы. «Чиик-карадан» даргалар, автобустан орус, тыва артистер, чүък машиназындан кино-чурук тырттырар операторлар дүшкүлээн. Даргаларывыс келген аалчыларны биске сонуургадып, ССРЭ-ден келген артистер, кино-чурук тырттырар мастерлер база бистиң Тываның артистери-дир деп таныштырдылар.

А бис: «Ынчаар дүрген халдып маңнааш, бо чычаан чоп деритпес, эгиштевес дээр силер? Дуу аъттар шупту деридип, эгиштеп турлар ышкажыл. Дөрт буду тырыкы, чымчаңайнып турар, хевири сыңый ышкаш, иштинде хей үрдүрүп каан хевирлиг. Бо чериниң изиин көрүңер даан (радиаторну), хевири бир черинде хып чыдар одаг бар хевирлиг, хөөзүн көрүңер даан (ыш үнер хоолайы)» — дижип-ле, ол машиналарны сонуургап-ла турдувус.

Кончуг каас-чараш хептерлиг оолдар, кыстар солун оюннарын ойнап эгеледилер. Тыва артистеривис ырлажып, солун чугаалар-биле чонну хөгледип-ле турдулар. Ам бодап турарга олар: В.Көк-оол, Кара-кыс, Максим Мунзуктар, Севилбаа суглар-дыр ийин. Ол үеде чүък машиназын мунуп, концертке ойнап чораан акый — Максим Мунзук артист чүве-дир. Чиик машина-биле культура сайыды Седип-оол Танов, Барыын-Хемчиктиң кожуун даргазы Монгуш Чадамба келгенин сөөлүнде билдим.

Аалчы орус артистер — цирк артистери, клоуннар, акробаттар, жонглерлар бисти шуут кайгаттылар. Ийи мөге-шыырак оолдар чанагаш, баштарында демир довурзак кедип алган шарик шойну баштары-биле үзүп тургаш, аразында бөмбүктеп ойнадылар. Улус ону ишти хос, чиик чүве деп бодааш, сонуургап көдүрерге, шой болган. Хөглүг кижи үнүп келгеш, чиир чем дилээрге, өскези ооң холунга саазында уруп каан бичии адыш ишти хире арбай каржаңын уруп берди. Ол ону дайнап чипкеш, оозун хырнының дүвүнден уштуптарын көргүзүп, холун хөйлең адаанче суккаш, бора-тоолай ушта тыртып эккээрге, бүгү чон каттыржып, чир-шоң дүжүп-ле турдувус.

Оюн-тоглаа доостурга, кино-чурук тырттырар улусту сонуургап эгеледивис. Ол тырттырар аппаратты үш буттуг штатив кырынга тургузуп, быжыглап алгаш, шыгаар объектизин херек черинче углааш, хол-биле бир ужунда демир адырны долгап-ла эгелээр, ол-ла чүве пленкага кино-чурук бооптаңмаланып артып каар. Бисте бо шагда чурук тырттырарда чырык сайгылгаан ышкаш чырыткы (вспышка) ажыглап турар бис, а ол шагда улуг көрүнчүк-биле хүн чырыын чайынналдырып тургаш, тырттырып турдулар. Ол кинону бир чыл болганда 1938 чылда бир дугаар киномеханик Сеңгилдиг Куулар честей дүне када көргүстү. Ону көргүзерде хол-биле долгаар электродинамонну шыдалдыг оолдар солуп тургаш долгаарга, сайгылгаан чырып эгелээр чүве болду, ооң ачызы-биле хөй пленканы шимчедир долгап тургаш, пөс экранга «диригчурукту» үндүрүп алдылар. Шак ол сайгылгаанны чырыдыпканын база чурукту дириг кылдыр кылыпканын көргеш, «бо-даа черле эмин эрттир улуг угааннырг, эртемден кижиниң чогаадып кылганы ажылы-дыр» деп, тоол, тывызык ышкаш сактып, эртемниң эң үстүкү чадазы ол-дур деп бодап турдум. Ол электри чырыын ынчан магадааш, бо хүнге чедир ооң ачы-буянын көрүп, онзагай-ла энергия-дыр деп үнелеп чоруур мен.

Ол кинону 1938 чылдың август айда чаңгыс катап көргүскен соонда, бистиң бо чаа телецентр ажыттынган. Оларже чагаа бижииримге, ол кинонуң чамдык кадрлары экранга көстүп эгеледи. Мен ол кинону тырттырганын көрген болгаш, ында ойнаан чамдык улусту танып кааптар болдум. Кинода дүк саваашта олурар улустуң оң талазында Монгуш Тавакайны, согаашта тараа соктап орар ирей Куулар Санчай-Ламаны, ооң чанында деспиде тараа челбип орар уруг, Санчай-Ламаның уруу Хорлууну, (Хорбииниң угбазы) билир мен. Шыргалыг шары-биле көжүп турар аалда молдургада ушкажып алган оолдарның эң мурнунда олурар оол — Ааржак Белек Чадамбаевичи-дир (Аскак-Белек). Ында бир кадрда элээн хөй артистер Тыва шыва тоннуг хөйнүң ырын ырлажып турар: Севилбаа, Кара-кыс баштаан артистер болур ужурлуг. Оларны улуг экранга көргүзүпсе, төрелдери танып кааптар чадавас.

Ол үеден бээр 75 чыл эрткен-дир. Ук кино-чурук төөгүлүг киножурнал болганын херечилеп орарым бо. Бөгүн делегейде чүү болуп турарын өөнге-ле экрандан көрүп олурар магалыг үеде чурттап чоруур чон-дур бис ийин.

Бады ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

Судтуң шиитпири-биле

Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң чаагай чоруунуң камгалалынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң тодараттынмаан кижилерниң эрге-ажыктарынга дүүштүр «ТР-ниң Улусчу банкызы» ААН-ге «Автомашинаны чээлиге» деп хереглел чээлизинге дүүштүр чээли керээлеринге агар сан ажытканы дээш комиссия акша тыртарын кииргенин хоойлуга дүүшпес болгаш соксадырының дугайында негелдезин Кызылдың хоорай суду 2011 чылдың декабрь 14-те хандырган.

«Тыва Республиканың Улусчу банкызы» ажык акционерлиг ниитилелге хамаарыштыр Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң чаагай чоруунуң камгалалынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң негелдезин хандырган.

«Автомашинаны чээлиге» деп хереглел чээлизинге дүүштүр чээли керээлеринге агар сан ажытканы дээш чээли алыкчылары чээлиниң түңүнүң үш хуузу хемчээлдиг комиссия акша төлээр негелдени тодараттынмаан кижилерниң эргелеринге дүүштүр хоойлуга дүүшпес деп санаан.

Негелдениң өске кезектерин хандырарындан ойталаан.

***

Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң чаагай чоруунуң камгалалынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң тодараттынмаан кижилерниң эрге-ажыктарынга дүүштүр «ТР-ниң Улусчу банкызы» ААН-ге «Автомашинаны чээлиге» деп хереглел чээлизинге дүүштүр бүгү маргылдааларны болгаш шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны чээли берикчизиниң турар черинде судка шиитпирлээр деп негелдени кииргенин хоойлуга дүүшпес болгаш соксадырының дугайында негелдезин Кызылдың хоорай суду 2011 чылдың декабрь 14-те хандырган.

«Тыва Республиканың Улусчу банкызы» ажык акционерлиг ниитилелге хамаарыштыр Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң чаагай чоруунуң камгалалынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң негелдезин хандырган.

«Автомашинаны чээлиге» деп хереглел чээлизинге дүүштүр чээли керээлеринге бүгү маргылдааларны болгаш шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны чээли берикчизиниң турар черинде судка шиитпирлээр деп негелдени тодараттынмаан кижилерниң эргелеринге дүүштүр хоойлуга дүүшпес деп санаан.

Негелдениң өске кезектерин хандырарындан ойталаан.

* * *

Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң чаагай чоруунуң камгалалынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң тодараттынмаан кижилерниң эрге-ажыктарынга дүүштүр «ТР-ниң Улусчу банкызы» ААН-ге «Автомашинаны чээлиге» деп хереглел чээлизинге өре төлээриниң чурумун чээли берикчизи чаңгыс тала-биле өскертип болур деп негелдени кииргенин хоойлуга дүүшпес болгаш соксадырының дугайында негелдезин Кызылдың хоорай суду 2011 чылдың декабрь 14-те хандырган.

«Тыва Республиканың Улусчу банкызы» ажык акционерлиг ниитилелге хамаарыштыр Хереглекчилерниң эргелериниң болгаш кижиниң чаагай чоруунуң камгалалынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң негелдезин хандырган.

«Автомашинаны чээлиге» деп хереглел чээлизинге дүүштүр чээли керээлеринге өре төлээриниң чурумун чээли берикчизи чаңгыс тала-биле өскертип болур деп негелдени тодараттынмаан кижилерниң эргелеринге дүүштүр хоойлуга дүүшпес деп санаан.

Негелдениң өске кезектерин хандырарындан ойталаан.

Банкының президентизи Г.Л. НАГИБИНА.

Прокурор хыналдазы

ТРАНСПОРТТУҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУ ДЭЭШ

Транспорттуң айыыл чок чоруунуң дугайында хоойлужудулга хажыдыышкынын чайладырын «Кызыл АТБ-зи» МУБ-ка хүлээндирериниң дугайында Тыва Республиканың найысылалының прокурорунуң негелдезин Кызылдың хоорай суду хандырган.

Кызыл хоорайның девискээринде пассажирлер аргыштырылгазын болгаш чүък сөөртүлгезин боттандырып турар чамдык бүдүрүлгелер транспорттуң айыыл чок чоруунуң дугайында хоойлуну хажыдып турар дээрзин прокурор хыналдазы илереткен.

Прокурор хыналдазын найысылалдың мэриязының, Кызыл хоорай талазы-биле иштики херектер эргелелиниң, «Кызыл АТБ-зи» МУБ-туң автотранспорт бүдүрүлгелеринге, пассажир аргыштырылгазын болгаш чүък сөөртүлгезин боттандырып турар өске-даа черлерге чоруткан.

Бо чылдың январьда «Кызыл АТБ-зи» МУБ-туң автовокзалынга Транспорт адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның күрүнениң автоорук хайгааралының Тыва Республика талазы-биле девискээр килдизиниң хыналдазының түңнели-биле хажыдыышкыннарны илереткен. Ол хажыдыышкыннарны бир ай хуусаа дургузунда чайладыр талазы-биле негелдени бүдүрүлгениң удуртукчузунга кииргенн турган. Айыттынган четпестерниң чаңгызы-даа чайлаттынмаан дээрзин катап кылган хыналда илереткен.

Ындыг тоомча чок болган чорук дээш Кызыл хоорайның прокурору «Кызыл АТБ-зи» МУБ-тан федералдыг хоойлужудулганың хажыдыышкынын чайладырын негээн дилег билдириишкинни Кызыл хоорай судунче кииргенн.

Суд прокурорунуң негелдезин долузу-биле хандырган.

Сайдаш САТ,
Кызыл хоорайның прокурору.

Россияның почтазында

Акшаны эң-не дүрген чорудары

Россияда «Форсаж» деп акша чорудулгазының ачы-дузазы рынокта эң бедик турушту ээлеп турар. 2010 чыл-биле деңнээрге, 2011 чылда ук акша чорудулгазының ачы-дузазы 71 хуу өскен. Форсаж-биле акша шилчидерге, кашла минута, а улуг-ла дизе, бир шак болгаш чеде бээр. Ынчангаш ол федералдыг почта операторунуң эң бүзүрелдиг болгаш чоңга херек барааны болуп турар. Россияга ооң мурнунда 12 муң почта салбыры «Форсажты» ажыглап турган болза, 2012 чылдың эгезинде оларның саны 19 муң чедир өскен. Тывада 48 почта салбыры акша чорудулгазының бо ачы-дузазын ажыглап турар.

Бистиң корр.

ДЫҢНАДЫГ

Каа-Хем кожууннуң чагыргазынче хамааты **Саян Дадар-оолович Салчактан** Тыва Республика, Каа-Хем кожуун, Бүрен-Аксы суурдан 10 км черде ниити шөлү 400 дөрбелчин метр (шөлү чижеглеп санаан, хемчээген соонда тодараттынар) чер участогун хууда дузалал ажыл-агыйын чорудары-биле 49 чыл хуусаада арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан 30 хонук дургузунда бо билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни Каа-Хем кожууннуң чагыргазы хүлээп алыр.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң удуртукчувус **Марина Маңнайевна КАРТИ (Да**... январь 26-да чырык черге чаяаттынып төрүттүнген. Ма... Маңнайевна – Тес-Хем кожууннуң төпчүткен библиотека сис...зының директору. Ол 2002 чылдан эгелээш бо хүннерге ... кожуунда ажылы үре-түңнелдиг болгаш эң көскү удуртукчула... бирээзи деп санадып турар.

Республикада эки ажылдыг библиотекаларның санында ... турар Тес-Хем кожууннуң төпчүткен библиотека системазы... директору Марина Маңнайевна Карти 2009 чылдың нояб... Брянск хоорайга болуп эрткен Россияның көдээ библиоте... ажылдакчыларының съездизинге база 2011 чылдың ноябрь ... Санкт-Петербург хоорайга болган муниципалдыг болгаш ... библиотекаларның ажылдакчыларының шуулганынга ... Республиканы төлээлеп киржип келген.

Хүндүлүг, эргим удуртукчувус Марина Маңнайев... төрүттүнген хүнү-биле изиг байырны чедирип тур бис.

Тес-Хем кожууннуң төпчүткен библио...
системазының коллективи.

Тожу кожууннуң Ий суурда чурттап чоруур, «Чебурашка» ... садта 30 чыл дургузунда нянялап ажылдап келген кернивис **Ло... Маңгыровна ТУНДУМА** 50 харлаар юбилейин бо хүнн... демдеглээр.

Ол бистиң дуңмавыс Леонид Тундума-биле 5 ажы-т... өстүрүп, эртем-билигге чедирип, чурттарганың делгем ору... үдээннер. Кернивиске юбилейи-биле ажыл-ижинге чедиишкинн... ал бодунга, ажы-төлүнге улуг аас-кежикти, кадыкшы... күзевишаан, дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Дуңмавыстың Леонидтиң
Тулган эжи–чөленгиижи
Маңгырларның улуг уруу
Макталдыг-ла кернивис сен.
Дуза дилеп чеде бээрге,
Туралаанын суна кааптар,
Дузааргак-даа, уран-шевер
Таан-даа кежээ кернивис сен.

50 харлаан хүнүң-биле ...
Байыр сөстү чедирбиш...
Черле бар-ла эки чүүл...
Кернивис сээ күзедиви...

Кунчуглары Б.К. Мите...
Т.А. Чүч...
Тожу кожуун, Ий суур...

Электри энергиязының хүндүлү... ажыглакчылары!

«Тываэнергосбыт» ААН «МОРГАН ЭНД СТАТУТ» ... коллектор агентилели-биле керээзин үскен дээрзин си... дыңнадып тур бис. Ынчангаш электри энергиязы ... төлевирни чүгле «Тываэнергосбыт» ААН-ниң агар саннар... дараазында реквизиттер езугаар төлээр:

1. ОАО «Тываэнергосбыт»
ИНН 1701040660
КПП 170101001
р/сч. № 40702810000000000645
в ОАО АБ «Народный банк РТ» г. Кызыл
БИК 049304735
кор. счет № 30101810500000000735

* * *

2. ОАО «Тываэнергосбыт»
ИНН 1701040660
КПП 170101001
р/сч. № 40702810465000100739
Восточно-Сибирский банк Сбербанка РФ г Краснояр...
БИК 040407627
кор. сч. № 30101810800000000627

* * *

3. ОАО «Тываэнергосбыт»
ИНН 1701040660
КПП 170101001
р/сч. № 40702810265000000068
Восточно-Сибирский банк Сбербанка РФ г Краснояр...
БИК 040407627
кор. сч. № 30101810800000000627

* * *

4. ОАО «Тываэнергосбыт»
ИНН 1701040660
КПП 170101001
р/сч. № 40702810077040000209
Тувинский филиал ОАО АКБ «Росбанк» г. Кызыл
БИК 049304739
кор.сч № 30101810700000000739

* * *

5. ОАО «Тываэнергосбыт»
ИНН 1701040660
КПП 170101001
р/сч. № 40702810257000000512
ФБ Тувинский РФ ОАО «Россельхозбанк» г. Кызыл
БИК 049304738
кор.сч. № 30101810400000000738

Айтырыг тургузар телефон: **8 (39422) 5-60-30**

«Тываэнергосбыт» ААН-ниң администрация...

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор–2-01-35, редакторнуң оралакчызы – 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия – 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис–2-18-10, культура, ооредилге – 2-03-88, чагаа – 2-17-09, көдээ ажыл-агыйы – 2-17-09, өөрүлга – 2-03-87, үлетпүр – 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9000. Чагыг 6. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болг... массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаа Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 20... чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары – ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары реда...цияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болг... өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.